

A DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET KÖZOKTATÁS-POLITIKÁJA AZ 1940-ES ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

THE PUBLIC EDUCATION POLICY OF THE TRANSDANUBIAN
REFORMED CHURCH DISTRICT IN THE FIRST HALF OF THE 1940S

Rébay Magdolna
Debreceni Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

Átfogó kutatásunkban a Horthy-korszak református közoktatás-politikáját elemezzük egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek alapján. A református egyház önkormányzati rendszerének köszönhetően az egyházkerületek fontos ágensei maradtak a központi szervek mellett a református oktatáspolitikának, az országos szintű döntések is bevonásukkal születtek. Érdemes tehát a regionális sajátosságokra rámutatni. A jelen tanulmány a Dunántúli Egyházkerülettel foglalkozik. Kérdéseink: 1. Hogyan reagált az egyházkerület az állami oktatáspolitikára törekvéseire, intézkedéseire? 2. Milyen oktatáspolitikai irányelveket fogalmazott meg ö maga? 3. Milyen lépéseket tett az iskolai megerősítése, az oktatás színvonala javításának/stabilizálásának érdekében? 4. Az iskolai vallásoktatás terén milyen változások születtek?

A népoktatás területén két fő kérdés foglalkoztatta az egyházkerületet az 1940-es évek első felében: az ún. törpeiskolák megtartása, valamint a nyolcosztályos rendszerre történő áttérés megvalósítása. Utóbbi esetében eltérő nézetek is megjelentek: a visszacsatolt egyházmegye területén már kialakították a nyolcéves formát, ezért ezek inkább tartalmi kérdéseket vetettek fel. A törpeiskolák kapcsán az átadás elkerülése különféle megoldási javaslatokat szült: családok betelepítése, lelkésztanító alkalmazása, az iskola előkészítővé tétele a lelkész oktatása mellett. A fejlesztések ebben az egyházkerületben is leginkább a középfokot, a középiskolákat érintették. A felekezeti fenntartók új iskolatípusokat indítottak, ami a szakképzés irányába történő bővítés célját tükrözi: Pápán kereskedelmi középiskola működött, Csurgón pedig mezőgazdasági. Révkomáromban a koedukált helyett férfi tanítóképző indult. Az állami oktatási törvények esetén az egyházkerület a végrehajtás mikéntjével foglalkozott. Igyekezett alkalmazkodni, valamint élni a jogszabályok adta lehetőségekkel. Az egyházkerület az állam partnerének tekintette magát, az egymásrautaltságot hangsúlyozta. Az iskolai vallásoktatás kérdése, megújítása ezen egyházkerületben kevésbé került elő.

ABSTRACT

In our comprehensive research, we analyze the reformed public education policy of the Horthy era on the basis of the minutes taken at the general assemblies of the church district. Thanks to the self-governing system of the Reformed Church, the church districts remained important branches of Reformed educational policy alongside the central bodies, and they were also involved in the national-level decision-making. It is therefore worth pointing out regional specificities. The present study focuses on the Transdanubian Church District. Our questions were as follows: 1. How did the

church district react to the intentions and measures of state-level education policy? 2. What education policy guidelines did the church district itself formulate? 3. What steps did the church district take to strengthen its schools and improve/stabilize the quality of education? 4. What changes were implemented in religious education?

In the field of popular education, the church district was concerned with two main issues in the first half of the 1940s: the retention of one-room schoolhouses and the transition to the eight-grade system. In the case of the latter, dissenting views also emerged: the eight-grade format had already been established in the territories of the reannexed presbyteries, and therefore these raised more substantive issues. In the case of one-room schoolhouses, they tried to avoid the transfer of the schools through various solutions: resettlement of families in the village, hiring a pastor teacher, making the school a preparatory school under the instruction of the pastor. In this church district, too, the improvements mainly affected secondary schools. New types of schools were started by the denominational owners, reflecting the aim of expanding in the direction of vocational education: in Pápa, there was a commercial secondary school, and in Csurgó, an agricultural institution awaited the children. In Révkomárom, the coeducational system was replaced by a male teacher training institution. As for the state-level education laws, the church district was concerned with how to implement them. It has tried to adapt, while making use of the possibilities offered by the legislation. The church district considered itself a partner of the state, emphasizing interdependence. The question of the renewal of religious education in schools was less discussed in this church district.

Kulcsszavak: Dunántúl, református, iskola, vallásoktatás, Horthy-korszak

Keywords: Transdanubia, reformed, school, religious education, Horthy era

Bevezetés

Az 1932 és 1939 közötti időszak feldolgozását követően¹ jelen tanulmányunkban az 1940-es évek első felét vizsgálva foglalkozunk a Dunántúli Református Egyházkerület közoktatás-politikájával. A Horthy-korszak egészének református oktatásügyét Hörcsik elemezte², míg Pornói a nyolcosztályos népiskolák kiépítésének szentelt írást³. Oktatáspolitikai szempontú megközelítése során a felekezeti oktatásügy egészét vizsgálta – meg-

¹ N.n.: „[N]agy mult, becsületes jelen és sokat váró jövő.” A Dunántúli Református Egyházkerület közoktatási politikája Hóman Bálint és gróf Teleki Pál minisztersége alatt (1932–1939). In: A tanárok tanárának lenni... Tanulmányok Szabó László Tamás 70. születésnapjára. Szerk. Pusztai Gabriella, Fenyő Imre, Engler Ágnes. Debrecen, 2012. 355–375.

² Hörcsik Richárd: Református iskola és nevelés. In: Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978. (Studia et Acta Ecclesiastica V.) Főszerk. Bartha Tibor, Makkai László. Budapest, 1983. 299–311.

³ Pornói Imre: A nyolcosztályos népiskola és a református egyház. Protestáns Szemle, 57. (1995) 2. sz. 91–107.

állapítva az állam térnyerését – Nagy⁴ és Szabó⁵. A Kárpátaljai Református Egyház történetével Peyer-Müller foglalkozott.⁶ Kutatási előzményként említhetjük továbbá az iskolatörténeti feldolgozásokat.⁷

Kutatásunk forrásai a nyomtatott tanácsülési és egyházkerületi jegyzőkönyvek voltak. Ezek 1940 és 1946 között naptári évek szerinti kötetekben kerültek kiadásra.⁸ Részletezettségük eltérő, 1944-ben pedig a háború miatt nem is tartottak közgyűlést, ez az évfolyam teljesen hiányzik. Ugyan ma a jegyzőkönyvek már digitálisan is elérhetőek, a kutatás kezdetén csak a nyomtatott változatokat tudtuk használni, részben ezért sem vettük igénybe számítógépes szoftver segítségét. Helyette a kvalitatív dokumentu-

⁴ *Nagy Péter Tibor*: Járszalag és aréna. Egyház és az állam az oktatáspolitikai erőterében a 19. és a 20. századi Magyarországon. Budapest, 2000.; *Nagy Péter Tibor*: A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867–1945. Budapest, 2011.

⁵ *Szabó Ildikó*: Az egyházak közreműködése a nemzeti identitás formálásában a Horthy-korszakban. Iskolakultúra 20. (2010) 2. sz. 33–52.

⁶ *Peyer-Müller, Fritz*: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Budapest, 1999.

⁷ *Bódi Ferenc*: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium másfél-évszázados története. Csurgó, Kaposvár, 1943.; *Nádasdy Lajos*: Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből. Pápa 1988.; *Pölöskei Ferenc*: A Kollégium története 1918-tól 1945-ig. In: Rúzsás Lajos, Trócsányi Zsolt, Bodolay Géza, Kiss József, Pölöskei Ferenc: A pápai kollégium története. Budapest, Kecskemét, 1981. 380–421.; *Tömösközi Ferenc*: A Komáromi Református Koedukált Tanítóképző felállításának rövid története. In: A magyarság megtartó ereje a Kárpát-medencében. Szerk. Kováts-Németh Mária, Lévai Attila, Szabó Péter. Győr, 2018. 105–131.

⁸ A Dunántúli Református Egyházkerület 1940. évi január hó 11. napján Pápa városában tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1940.; A Dunántúli Református Egyházkerület 1940. évi november hó 27–28. napjain Pápa városában tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1941.; A Dunántúli Református Egyházkerület 1941. évi november hó 12–13. napjain Pápa városában tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1942.; A Dunántúli Református Egyházkerület 1942. évi október hó 22–23. napjain Pápa városában tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Pápa, 1942.; A Dunántúli Református Egyházkerület 1943. évi március hó 24. napján Pápa városában tartott püspökebeiktató, ünnepélyes rendkívüli közgyűlésének és Pápán, 1943 május 5. napján tartott tanácsülésének jegyzőkönyve. Pápa, 1943.; A Dunántúli Református Egyházkerület 1943. évi október hó 12–13. napjain Pápa városában tartott rendes közgyűlésének, valamint 1943 július hó 7. napján és október 12. napján Pápa városában tartott tanácsüléseinek jegyzőkönyve. Pápa, 1944.; A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűléseinek és tanácsüléseinek jegyzőkönyvei az 1945–48. évekről. Pápa, 1949. (A továbbiakban dátum szerint rövidítve: DTREK jkv.). 1940–1942-ben az egyházkerületi tanácsülések jegyzőkönyvei a közgyűlési jegyzőkönyvek Függelékében közölve.

melemzés módszerével dolgoztunk, a téma szempontjából releváns információkat kerestük a teljes szövegtörzshez.

Az adatokat a kutatási kérdéseink alapján strukturáltuk, amelyek a következők voltak: 1. Hogyan reagált az egyházkerület az állami oktatáspolitikai törekvéseire, intézkedéseire? 2. Milyen oktatáspolitikai irányelveket fogalmazott meg ő maga? 3. Milyen lépéseket tett az iskolai megerősítése, az oktatás színvonala javításának/stabilizálásának érdekében? 4. Az iskolai vallásoktatás terén milyen változások születtek?

A Dunántúli Református Egyházkerület Magyarország nyugati területét ölelte – és öleli – fel, ahol a reformátusság a jellemzően más felekezetekkel élt együtt, sokszor kisebbségben. 1939-ben az ország református lakosságának 10,18%-a tartozott a kerülethez, ez az arány a területgyarapodásnak köszönhetően 1940-re 12,37%-ra nőtt.⁹ Ez a dél-felvidéki területek, két korábbi egyházmegye, visszacsatolásának volt leginkább köszönhető: 28 barsi és 46 komáromi anyaegyházközség tért vissza, így az anyaegyházközségek száma 298-ra nőtt.¹⁰ A Drégelypalánki Egyházmegye 3 egyházközséggel egészült ki.¹¹ 1941-ben kismértékben az Őrségi Egyházmegye híveinek a száma is gyarapodott.¹² Az egyházkerület kilenc egyházmegyéből állt, ezek a Barsi, a Belső-somogyi, a Drégelypalánki, a Komáromi, a Mezőföldi, az Őrségi, a Pápai, a Veszprémi és a Tatai Egyházmegye.

Központja a korszakban Pápa volt, itt tartották a közgyűlést, itt szolgáltak lelkészként a püspökök hivatali idejükben. Az egyházkerület élén egyházi és világi vezető állt. Medgyaszay Vince püspököt 1943-ban Györy Elemér váltotta. A főgondnok mindvégig (1921–1953) dr. Balogh Jenő jogász, dualizmus kori igazságügyminiszter, az MTA főtitkára, majd másodelnöke volt.¹³

Az egyházkerületi oktatásügy helyzete

A tradicionálisan iskolafenntartással is foglalkozó református egyház szemlélmódja a Dunántúli Egyházkerület esetében nem változott a vizsgált időszakban sem. Ahogy Balogh Jenő főgondnok fogalmazott, az „fél-

⁹ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 106. p. 60.

¹⁰ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 31. p. 36., Velük a református iskolahálózat is bővült, be kellett tagozódniuk a magyar rendszerbe. Annak megismerése érdekében a tanítók átképző tanfolyamokon vettek részt. (DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 252. p. 148.) Meg kellett állapítani a tanítók fizetését is, amely során léptek fel problémák: voltak, akiket kár ért, míg mások jogtalan előnyt vívtak ki (DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 265. p. 169.).

¹¹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 252. p. 151.

¹² DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 2. p. 7.; 31. p. 22.

¹³ *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977. 162.; Balogh Jenő. In: Magyar életrajzi lexikon, 1000–1990. Szerk. Kenyeres Ágnes. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00827.htm>, letöltés 2023. júl. 10.

tétlenül és szilárdan ragaszkodik felekezeti iskoláink fenntartásához.”¹⁴ A cél megmaradt: a felekezeti iskolarendszer az egyház megmaradásának egyik fontos eszköze, hiszen az ifjúság vallásos szellemiségű nevelésének ez a legfontosabb terepe. A vizsgált időszakban is felbukkant a gyakran használt hasonlat, viszont ennek kiegészítésével is találkozhattunk: ne csak veteményes, hanem virágos kert legyen az iskola!¹⁵ Nem elég tehát, ha az iskola működik, jó színvonalon is kell azt tennie.

Az egyházkerület területén református felsőoktatási intézmény egyedül Pápán volt található, ahol az oktatási rendszer mind a három szintjén elérhető volt a református oktatás, sőt nép főiskola révén a felnőttoktatásra is lehetőség nyílt. Ráadásul itt nemcsak fiúk, hanem lányok is több és különböző fokú intézmény közül választhattak. Pápát tehát egyértelműen iskolavárosnak tekinthetjük. Református oktatási központ volt a tőle távol fekvő Csurgó, ahol alap- és középszintű református iskola várta a jelentkezőket, illetve nép főiskolai¹⁶ tanfolyam.¹⁷ Itt a lányok számára a népiskola és idővel a nép főiskola volt elérhető. A létszámnövekedés miatt mindkét városban építkezésre volt szükség, amelyben az egyház mellett az állam is szerepet vállalt.¹⁸ Ezen települések oktatási jelentősége tehát tovább nőtt a vizsgált időszakban.

Komárom a korszakban ismét az egyházkerülethez tartozott. A visszacsatolás azonban a helyzete időleges gyengülésével járt: a koedukált tanítóképzést felsőbb döntésre kifuttatták, de helyi kezdeményezésre aztán mégis újraindult, viszont immár csak férfiak számára. Tehát ebben a városban is rendelkezett az egyház saját alap- és középfokú intézménnyel.¹⁹

A többi településen maximum református elemi népiskola működött, illetve elvért egy-egy óvoda. Kivétel volt Kaposvár, ahol gróf Bethlen Margit nevét viselő leánynevelő intézetet – diákotthont – tartott fenn a

¹⁴ DTREK Jkv. 1940. jan. 11-I közgyűlés, 3. p., 9.

¹⁵ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 171.

¹⁶ Református nép főiskola Pápa és Csurgó mellett Veszprémben is működött, utóbbiban lányok számára is. Célja az egyház számára presbiterek, gyülekezeti munkások képzése volt. (DTREK 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelentés) 22.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 17.); DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 17–18.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 28–29.) 1944/45-ben (?) Mosonrófán is volt. (DTREK jkv. 1945. okt. 25-i közgyűlés, Püspöki jelentés, 41.) A korszakban a nép főiskolák egy-egy (országos szintű) rendezésére is sor került. (DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 124. p. 73–75.)

¹⁷ A fogalmak – iskolaváros, iskolaközpont – definiálására Nagy Péter Tibor és Ugrai János által szervezett konferencia (*Iskolavárosok, szellemi centrumok a múltban*, 2023. május 12–13.) vállalkozott. Az előadásokból szerkesztett kötet készül.

¹⁸ Az építkezésekről lentebb részletesen írunk.

¹⁹ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 39. p. 26.

Belső-Somogyi Egyházmegye.²⁰ Ebben és a csurgói fejlesztésekben fontos szerepe volt az egyházmegye gondnokának, dr. Matolcsy Sándornak.²¹ Az egyházmegyét ezek a kiadások igen megterhelték. A közgyűlése ezért többször is (1941, 1942, 1943) kérte, hogy ne kelljen főiskolai és kerületi járulékot fizetnie, de ehhez nem járultak hozzá arra hivatkozva, hogy nem tudná a kerület a kieső összeget honnan pótolni.²²

Csekély új alapítás kivétellel az egyházkerületben az örökölt oktatási intézmények működtek tovább. Ezek fenntartása sok kis lélekszámú egyházközségnek nehézséget jelentett, de az egyházkerület is küzdött a bevételi hátralékok miatt.²³ Demográfiai okokból egyes egyházközségek ereje tovább gyengült. A kerület egyes részein – főként Belső-Somogyban – a divatossá vált egykezés szokása ellen telepítéssel védekeztek, valamint árva-házak is alapítottak, amelyek a hadiárva és családjuk felkarolása mellett a népiskolai létszámok emeléséhez is hozzájárultak.²⁴

Az egyházmegyék közül a vizsgált időszak elején (1939) a legtöbb református iskolai oktatást nyert elemista a Tatai Egyházmegye területén volt (lásd 1. ábra), míg a legkevesebb az Őrségi Egyházmegyében. A népiszkolai pedagógusok nagy többsége férfi volt. Egyedül a Komáromi Egyházmegyében volt jelentős a tanítónők aránya.²⁵ 1940/41-ben összesen 337 református elemi népiskola működött az egyházkerület területén.²⁶

1. ábra: A dunántúli református alapfokú oktatás (1939)²⁷

²⁰ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 367. p. 145.

²¹ Nagy Zoltán: Az emberi tartás példája. In: Kaposvári mementó. 2019. <https://kaposvarmost.hu/blog/kaposvari-memento/2019/11/02/az-emberi-tartas-peldaja.html>, letöltés 2023. júl. 12.

²² DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 103. p. 58.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 18. p. 42.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 225. p. 95–96.

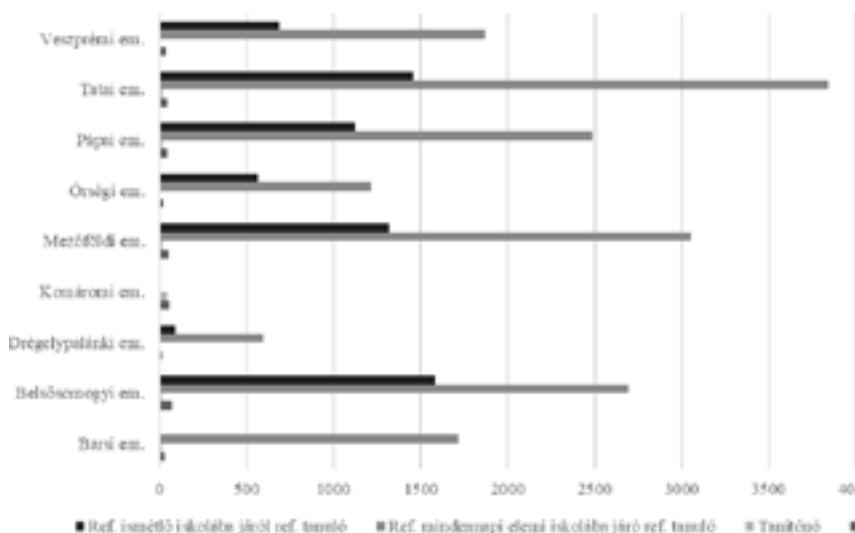
²³ Vö. DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 28. p. 30–31., 30. p. 32–33.

²⁴ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 7., 12–13.; 337. p. 179.

²⁵ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelenés) o. n.

²⁶ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 168.

²⁷ A Komáromi Egyházmegye elemi és ismétlő elemi iskolai tanulóiról nincs adat.

Forrás: DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelenés) o. n.

A népiskolák épülete sok esetben szűk, illetve korszerűtlen volt. A berendezésben és a felszerelésben is akadtak hiányosságok. A fejlesztésre azonban általában nem telt teljesen önerőből, ezért a fenntartók az államtól, az egyetemes egyháztól – azaz a magyarországi központtól – segílyt igényeltek, sőt, olykor banki kölcsönt is felvettek.²⁸ A taneszközökhöz 1942-ben a VKM jelentősebb adománnyal járult hozzá, amelyből 67 intézmény részesült.²⁹

A fenntartási nehézségek néhány iskola esetén feladáshoz vezettek. Ezeknek a száma azonban alacsony maradt, mivel az egyházkerület is alkalmazta a központi, egyházi törvényben lefektetett előírásokat: iskolát csak végszükség, a gyülekezet teljes anyagi romlásának elkerülése végett lehetett átadni, s akkor is csak bizonyos feltételek teljesülése mellett. Erre több esetben is sor került: a csőszai iskola (Mezőföld) 1940-ben³⁰, a hencsei³¹, a somogyhatvani³² (mindkettő Belső-Somogy) és a siómarosi³³ (Mezőföld) 1942-ben, a középbugárdi (Mezőföld) 1943-ban jutott erre a sorsra.³⁴ Az

²⁸ Vö. DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 66. p. 66–68.; 67. p. 68–69.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 169–171.; 358. p. 182.

²⁹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 338. p. 181–182.

³⁰ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 108. p. 62.; 330. p. 170.

³¹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 299. p. 166.

³² 1941-ben még nem fogadják el. (DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 300. p. 154–155.); DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 298. p. 164–165.

³³ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 315. p. 173.

³⁴ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 148. p. 59–60.

iskolafeladás tehát leginkább a Belső-Somogyi és a Mezőföldi Egyházmegyét érintette. Előbbiben 1941/42-ben 76 iskola közül 23 intézményben az államsegély feltételül megszabott 30 fős tanulói létszámot csak más valósúakkal tudták elérni, 15 iskolában még velük sem.³⁵

Az egyházkerület területén több árvaház is működött, de ezek többsége egyesületi fenntartásban: Dunaalmáson (alapítás éve: 1914) a Protestáns Patronázs Egyesület³⁶, Ajkán (1939?)³⁷, Orciban (1941) és Balatonfőkajáron (1941) az Országos Református Szeretetszövetség – utóbbiban a Mezőföldi Egyházmegyével közösen³⁸, Kiskoszmányban (Béthel árvaház néven; később Lévára költözött³⁹) és Komáromban (bal part, 1937, Timótheus árvaház)⁴⁰ pedig a Béthel Egyesület⁴¹ vállalta ezt a tevékenységet. Református óvodája Balatonkenesének, Komáromnak (jobb part), Lévának és Pápanak volt.⁴² Fizetéskiegészítő államsegélyt a kenesei és a lévai kapott (80, illetve 70%-ot 1-1 óvónő).⁴³

Reakció az állami oktatáspolitikára

Az egyházkerület és az állam oktatásügyi kapcsolatát partneri viszonyként írhatjuk le. Medgyaszay Vince püspök szerint (1941) az egyház részéről „*hűség, szeretet és ragaszkodás*”, „*engedelmesség*”, „*rendíthetetlen bizalom*” nyilvánult meg, míg maga az állam részéről „*mindinkább-inkább megnyilvánuló megértés és jóindulat*”-ot tapasztalt.⁴⁴ Egy évre rá az összetartozást is

³⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 337. p. 179.

³⁶ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 5. p. 9. Történetéről lásd Nagy István: Diakónia. Nagykőrös, 2011. 91-92., <https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/4040/diakonika11.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, letöltés 2023. júl. 10.

³⁷ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelenés) 23.

³⁸ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 5. p. 9.; 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 12–13.; 110. p. 73.

³⁹ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 131. p. 77.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 198. p. 80.

⁴⁰ A történetéről lásd Vataščin Péter: Egy komáromi árvaház nem mindennapi története. Új Szó [online], 2021. december 29. <https://ujsoz.com/regio/egy-komarmi-arvahaz-nem-mindennapi-tortenete>, letöltés 2023. aug. 1.

⁴¹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 70. p. 72.; DTREK Jkv. 1941. aug. 13. tanácsülés, 14. p. 191.

⁴² DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 264. p. 160.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 333. p. 174.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 405. p. 166–167.

⁴³ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 355. p. 188–189.

⁴⁴ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 7.

kiemelte, „*az élő faág viszonya az élő fatörzshöz*” képpel írva le azt.⁴⁵ Utóda, Győry Elemér, szintén az „*egymás mellé rendeltség*”-et emelte ki.⁴⁶

Az egymásra utaltságon leginkább az anyagi terhek közös vállalását értették az egyházi vezetők. Szerintük az állam saját magával tesz jót a felekezeti iskolák támogatásával, hiszen az egyházak átvállalják tőlük a költségek jó részét. Ahogy Győry Elemér fogalmazott: „*Az állam tulajdonképpen saját terhein könnyít, amikor segíti az iskolafenntartó egyházközsegeket, s önmagának tesz jó szolgálatot, mikor az egyházakat vallásos és nemzetnevelő munkájukban támogatja, annak megismerésével, hogy az állam mindig többet kap erkölcsiekben és lelkiekben az egyházaktól, mint amennyit az egyházaknak nyújt anyagiakban.*”⁴⁷

A közös adókezelést – az egyházi és az állami adó együttes beszedését – is támogató segítségként éltek meg. Bár nehezményezték, hogy – az adóalanyok védelmére hivatkozva – az állam az egyházi adóhátralékot nem feltétlenül szedi be teljes összegben.⁴⁸

A második világháború éveiben kimondottan törekedett a kerületi vezetés a jó viszonyra, mivel úgy érezte, az államot a nehéz helyzetben erősítenie kell. Félretették az 1920-as, 1930-as években felmerülő panaszokat, viszont elvárták az egyenlő bánásmódot az államtól, és hogy az az anyagi támogatást továbbra is biztosítsa. Segítse például a fenntartókat a tanügyi célú építkezésekben.⁴⁹ A régi sérelmek⁵⁰ közül egy orvoslásra is került: elválasztották a kántori és a tanítói javadalmat (1943), ami tanítói fizetésrendezést eredményezett. (A végrehajtás azonban nem volt vita nélkül.)⁵¹ A korábbi időszaknál jóval ritkábban merült fel az egyházi autonómia kérdése, ha igen, akkor az igazgatás és a felügyelet tekintetében (vö. a Barsi Egyházmegye panaszát⁵²).

Az állam a középszintű oktatáshoz tett plusz anyagi hozzájárulásokat, a népoktatásban a meglévő finanszírozási rendszer fenntartására töreke-

⁴⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 6.

⁴⁶ DTREK jkv. 1943. márc. 24-i közgyűlés, 15. p. 26.

⁴⁷ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 14.

⁴⁸ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 18–21.; 42. p. 28.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 32.

⁴⁹ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 12., 14–15.

⁵⁰ Pl. a tanítói nyugdíjgarantia fizetése (vö. DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 280. p. 142–143.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 343. p. 184.)

⁵¹ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 13.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 267. p. 110.

⁵² DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 265. p. 169.

dett. A pápai építkezésekhez adott rendkívüli államsegélynek azonban voltak feltételei.⁵³

A középiskolák megkapták a korábban kialakult tanári fizetésekiegészítést is. A pápai és a csornai gimnázium 76%-ot, a pápai kereskedelmi és a csornai mezőgazdasági középiskola egyaránt 50%-ot.⁵⁴ A pápai polgári leányiskola, líceum és tanítónőképző 60–60%-ot.⁵⁵ A középszintű iskolák létszámemelkedés által kiváltott fejlesztése új státuszok kialakítását tette szükségessé, amelyhez az állam van, amikor adott,⁵⁶ van, amikor nem adott⁵⁷ fizetésekiegészítést. A hadikölcsönönért cserébe viszont a pápai kolégium 1941-ben 10 ezer P, 1942-ben 7 ezer P államsegélyt kapott.⁵⁸

Az oktatásügy finanszírozási kereteiben változás nem történt, noha a helyzet – főleg a népoktatásban – jelentősebb átalakulásra egyértelműen megérett. Ez az igény nem csak a Dunántúlon jelentkezett, hanem a központi református szervezeteknél (pl. Egyetemes Tanügyi Bizottság) is felmerült.⁵⁹ Győry Elemér székfoglaló beszédében igen kritikusan fogalmazott: szerinte a reformátusság „*elhanyagolta belső erőit*”, „*hozzászokott az államsegély mankójához*”, annak váratlan elmaradása összeomlást okozna a legtöbb gyülekezetben. Szerinte számba kell venni, mit bír az egyház önerőből – tette hozzá.⁶⁰

Az államtól nagyobb arányú hozzájárulás már nem volt várható, a református egyházban ezért felmerült a források központi elosztásának a lehetősége. Az Országos Református Iskolai Közpénztár az egymás terhét hordozzuk elv alapján kisegítette volna a szegényebb iskolafenntartó egyházakat. 1942-ben az Egyetemes Konvent az elképzelés véleményezésére kérte az egyházkerületeket. A dunántúliban vita alakult ki a hozzájárulás

⁵³ Az egyházkerület a 177 ezer P építési és felszerelési államsegély mellett 150 ezer P egyházi közalapi kölcsönt is kapott a bővítéshez. (DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 55. p. 56.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 87. p. 50.; 98. p. 56.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 52. p. 39.)

⁵⁴ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 123. p. 91.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 166. p. 91.; 170. p. 91–92.; 165. p. 90.; 171. p. 92.; ; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 163–64. p. 92.; 185. p. 96.; stb.

⁵⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 195. p. 98.; 198. p. 99.; 200. p. 100.; 208. p. 107. (A polgári leányiskolára nézve nem találtunk pontos számadatot, de valószínűleg ott is 60% volt a fizetésekiegészítés aránya.)

⁵⁶ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 192. p. 100.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 141. p. 85.; 153. p. 88.; 147. p. 87.; 208. p. 107.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 327. p. 136.

⁵⁷ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 167. p. 93.; 212. p. 108.; 212. p. 108.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 304. p. 129.; 358. p. 142–143.

⁵⁸ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 83. p. 48.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 56. p. 41.

⁵⁹ DTREK Jkv. 1940. jan. 11-i közgyűlés, 3. p., 9.

⁶⁰ DTREK jkv. 1943. márc. 24-i közgyűlés, 15. p. 25.

mértékéről, arról, hogy mekkora különbséget tegyenek az iskolát fenntartó és a többi egyházköztség közt.⁶¹ A döntést azonban a háborús helyzet elodázta. Felmerült a református oktatásügy új szabályozása, azaz új református oktatási törvény alkotása⁶², valamint központi állandó református oktatásirányítási szerv felállítása is,⁶³ viszont megvalósításig egyik kezdeményezés sem jutott.

A partnerség megnyilvánult abban, hogy a VKM 1943-ban úgy döntött, állami kisegítőt küld az egy- vagy kéttanítós református népiskolákba abban az esetben, ha a tanító hősi halált halt, eltűnt vagy katonai szolgálatot lát el.⁶⁴ Együttműködés figyelhető meg a leventemozgalom esetében is. Az egyházkerületi közgyűlés biztatta a lelkészeket és a tanítókat, hogy minél többen végezzék el közülük a leventeoktatói képzést. A szervezet keretében végzett munkát ugyanis a vallásos nevelésre is felhasználták.⁶⁵

A korszakban születő jelentős állami oktatási reformok közül a 8 osztályos népiskola kiépítésének a céljával az egyházkerület azonosult. Az 1940. évi XX. tc. végrehajtására kihívásként tekintett, próbálta a megvalósítását elérni. (A témával a következő fejezetben foglalkozunk részletesen.) Kritizálta viszont a tanítóképzés átalakításának leállítása miatt az 1938-ban alapított pápai leánylíceum átszervezésének a kényszerét. Szerinte a típus bevált ugyanis, a jelentkezők magas száma is ezt igazolja. Nem értett egyet azzal, hogy a VKM visszavonta az érettségi vizsga letételének lehetőségét a leánylíceumban tanuló lányoktól, s hogy őket a tanítóhiányra való tekintettel a tanítónőképzőben való továbbtanulásra akarta rendelni.⁶⁶ Felmerült ennek kapcsán (1943) leány-középiskola alapításának gondolata.⁶⁷ (Végül 1945-ben a gimnáziumtól önállósult kereskedelmi tagozatnak nyíltak leányosztályai, illetve újra felvetették a leánygimnázium létesítését.⁶⁸)

⁶¹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 341. p. 183.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 398. p. 162–164.

⁶² DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 397. p. 159–162.

⁶³ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 271. p. 144.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 368. p. 146.

⁶⁴ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 68. p. 31.

⁶⁵ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 2. p. 8–9.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 19.; 40. p. 31.; 91. p. 62.

⁶⁶ A leánylíceumban összesen 91 leány kapott érettségi bizonyítványt. Az utolsó tanítónői képesítő vizsgát pedig 1942/43-ban tartották. (*Nádasdy L.*: Fejezetek i. m. 70, 81.)

⁶⁷ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 14.; DTREK jkv. 1941. aug. 13. tanácsülés, 13. p. 191.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 201. p. 100–101.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 352. p. 141.

⁶⁸ DTREK jkv. 1945. okt. 25-i közgyűlés, Püspöki jelentés, 38.; 245. p. 63.

A kerület a református intézményekből induló, később az állam által felkarolt tehetségmentő programban is részt vett. A pápai és a csurgói gimnázium is fogadott tehetségvizsgán kitűnt tanulókat.⁶⁹

1944. március 19-e után az állam és az egyházkerület közti viszony megromlott, „*labilissá*” vált, az állam már nem tekintette partnerének az egyházat. Sztójay Döme kormánya az intézkedéseiről még értesítette a kerületi vezetést, hogy azoknak megfelelően tudjon cselekedni. A viszony a nyilas hatalomátvétel után romlott, már csak a sajtból szerezhetek információt az állam döntéseiről.⁷⁰

Egyházkerületi intézkedések

A nyolcosztályos népiskola kiépítése

Ahogy említettük, az 1940-ben meghozott törvény alapján az egyházkerület a nyolcosztályos népiskola kiépítése mellett döntött. Ha nem merültek fel elháríthatatlan akadályok, a közgyűlés az 1941/42-es tanévben⁷¹ a VII. osztály megnyitását indítványozta, illetve ahol ez már megtörtént, ott a VIII. osztályt. Elodázni az átalakítást akkor lehetett, ha a szükséges fejlesztésekre (új tanító, új tanterem) nem álltak rendelkezésre a források, ezt maga a törvény is megengedte. Az egyházkerület azonban már a törvény elfogadása után hangsúlyozta, hogy a változáshoz a fenntartóknak állami segísége lenne szükségük. 1942-ben a kerület már sürgette az új osztályok megnyitását: a fenntartók mindent tegyenek meg ennek érdekében – határozott.⁷²

A Mezőföldi és az Őrségi Egyházmegye az átalakítást kötelezővé tette⁷³, de ezekben sem nyitotta meg azonnal minden intézmény az újabb osztályokat. Lepsény még fellebbezett is a döntés ellen.⁷⁴ 1941/42-re viszont az átalakulás mind a két egyházmegyében jelentősen előrehaladt: 3-3 iskola maradt a régi rendszernél ekkorra. Mindez azonban sok helyen túlszűfoltáshoz vezetett.⁷⁵

⁶⁹ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 27. A csurgói gimnázium esetén ezt az évkönyvekből tudjuk. (Vö. Csurgói Református Kollégium (...) évkönyve az 1942/43. iskolai évről. Pápa, 1943. 39.)

⁷⁰ DTREK jkv. 1945. okt. 25-i közgyűlés, Püspöki jelentés, 25.

⁷¹ Az egyházkerületi tanács már 1940/41-es megnyitást szeretett volna elérni a feltételek fennállása esetén. (DTREK jkv. 1940. jún. 26. egyházkerületi tanácsülés, 8. p. 177.)

⁷² DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 265. p. 161.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 339. p. 183.; 346. P. 185–186.

⁷³ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 168. Mezőföld 1940-ben még engedélyezte, hogy hiányzó feltételek esetén a fenntartók felmentést kérjenek. (DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 265. p. 161.)

⁷⁴ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 340. p. 177–178.

⁷⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 337. p. 180.

1942-ben a fejlesztés tekintetében a legtöbb beruházásra a Pápai Egyházmegyében lett volna szükség.⁷⁶ A bővítésre azonban az akkori gazdasági helyzetben az államnak is csak korlátozottan álltak rendelkezésre források. A VKM ezért anyagi nehézségek fennállása esetén 1942-ben ismételten hozzájárult az átalakítás elődázásához.⁷⁷

Sajátos helyzet alakult ki Pápán. A tanítónőképző gyakorló elemi iskolája azért maradt hatosztályos, mert a diákok többsége átjelentkezett a IV. osztályt követően a polgári leányiskolába, s plusz tanterem sem állt rendelkezésre. A tanítónőjelöltek hospitálása és gyakorlata a felső tagozat esetén ezért a közeli református elemi iskolában történt, amelyet viszont átalakítottak.⁷⁸

Mivel Csehszlovákia már átállt a nyolcosztályos rendszerre, a visszaszavatolt egyházmegyék az engedmények ellen harcoltak, mivel az a visszafejlődést eredményezte volna az iskoláik számára. El szerették volna érni, hogy ne rövidüljön meg a szorgalmi idő a felső tagozatban – ezt a szabályozás megengedte. Elégedetlenek voltak a tankönyvekkel is.⁷⁹

A megvalósítás során az egyházkerület területén általában az alábbi nehézségek merültek fel. Népesebb iskoláknál új tanterem kialakítása és új tanítói állás rendszeresítése feltétlenül szükséges volt, ami sok helyen anyagi akadályba ütközött.⁸⁰ A háborús helyzetben a behívások miatt kialakult tanítóhiány ellen helyettesítéssel léptek fel, illetve ismét gyakrabban előkerült a lelkésztanítók foglalkoztatásának a lehetősége, azaz a lelkési és a tanítói munka összevonása, mint megoldás. Alkalmazásuk az egyházon belül a Dunántúli Egyházkerületben volt eleve a leginkább elterjedt: itt 1940/41-ben 16 lelkésztanító szolgált.

Az egyházkerület inkább ezt a megoldást javasolta még a nyolcosztályos népiskolai rendszerben is a gyülekezetek megtartása érdekében, mint az egyházközségek társítását.⁸¹ A problémát az jelentette, hogy a képzésükre ekkor már nem volt mód, így új szabályozásra volt szükség. Az Egyetemes Konvent végül – a kerületek (így az egyházmegyék) véleményének a kikérése után – úgy döntött, hogy ha a min. jó képesítéssel rendelkező tanítók a négy gimnáziumi osztályt elvégezték korábban, akkor rendkívüli

⁷⁶ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 346. p. 185.

⁷⁷ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 250. p. 187.

⁷⁸ DTREK jkv. 1942. júl. 31. tanácsülés, 19. p. 212–213.

⁷⁹ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 168.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 413. p. 169.

⁸⁰ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 337. p. 178.

⁸¹ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 272. p. 135–137.

hallgatóként beiratkozhatnak a teológia szakra.⁸² 1943-ban egyetlen tanító készült a pápai teológia rendkívüli hallgatójaként a lelkészi pályára.⁸³

Az iskolák megmaradása érdekében az egyházkerület tehát a lelkészeket kötelezte tanítóhiány esetén a helyettesítésre, nehogy a reformátusság műveltségi szintje lecsökkenjen.⁸⁴ Amennyiben egy lelkésznek nem volt pedagógusi végzettsége, hivatalosan csak iskolaelőkészítő tanfolyamot vezethetett.⁸⁵ (Katonatanító ideiglenes, lelkész általi helyettesítése más kategóriába esett.)⁸⁶

Az is problémát jelentett, hogy a lelkésztanító helyeket még 1937-ben határozták meg, az igények azonban azóta változtak. A visszacsatolt területekre nem is vonatkozott az engedély. A Barsi Egyházmegye egyik gyülekezete (Nemesoroszi) ezért – és a tanítói oklevél hiánya miatt – 1942-ben ideiglenes hozzájárulást kapott a kerülettől.⁸⁷ 1943-ban a Konvent végül a régi-új területeken is megállapította a lelkésztanító-helyeket.⁸⁸

A nyolcosztályos népiskolai oktatás a tankötelezettség teljesítéséhez 9. gyakorlati évvel egészült ki, aminek a megszervezése szintén kihívást jelentett a fenntartók részére.⁸⁹ A felső tagozaton a gazdasági oktatáshoz gyakorlóteret kellett továbbá biztosítani, ami nem állt mindenütt rendelkezésre. (Az Egyetemes Konvent 2 kataszteri hold területet írt elő.)⁹⁰

A nyolcosztályos rendszerre történő áttérés a taneszközök fejlesztését is szükségessé tette. Nagyon nagy hiányok mutatkoztak az egyházkerületben ebben a tekintetben. Az 1942/43-as tanévben a 492 református népiskolai tanterem közül csupán 87 felszerelése volt teljes (17,7%). Ezért a kerületi közgyűlés 1943-ban szemléltető eszközök csoportos készítésére kötelezte azokat a tanítókat, akik iskolájában 10 hónapnál korábban zárult a tanév. Az eszközök előállítási költségét az eladási árból szándékoztak fedezni. A házilag el nem készíthető tárgyak beszerzésére az egyházközségeknek külön összeget kellett a költségvetésükbe beállítaniuk.⁹¹

⁸² DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 272. p. 136.; 330. p. 169.; 280. p. 148–149. DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 280. p. 148–149.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 295. p. 125.

⁸³ A kisbéri kántortanító. (DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 295. p. 125.)

⁸⁴ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 47. p. 27.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 19.

⁸⁵ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 395. 159. Ezt történt Nemesorosziban, ahol a legközelebbi református népiskola tanítójának kellett ellenőriznie a lelkész munkáját, illetve év végén levizsgáztatnia a diákokat (uo. 396. p. 159.).

⁸⁶ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 17.

⁸⁷ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 262. p. 140–141.

⁸⁸ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 389. p. 156.

⁸⁹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 340. p. 183.

⁹⁰ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 171.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 249. p. 186.

⁹¹ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 415. p. 170–171.

A népiskolai reform kapcsán felmerült a református szellemiség erősítésének az igénye új tanterv, utasítás, vezérkönyvek (azaz tanítói kézikönyvek), új tankönyvek kiadása és bevezetése által.⁹² Előkerült a vallásoktatás megújításának a kérdése is.⁹³ A református népiskolai tanterv végül 1942-re készült el.⁹⁴

A gyakorlati középiskolai tagozatok kialakítása

Az Egyetemes Konvent – az 1938. évi XIII. tc. elfogadása után – biztatta az egyházkerületeket, hogy a református iskolahálózatot a gyakorlati irányú középiskolák irányába bővítsék. Balogh Jenő főgondnok szintén a gyakorlati képzések fontosságára hívta fel a figyelmet. A református egyház eddig a lelkész- és tanárképzés előiskolájának számító, tradicionális iskola-típus, a gimnázium fenntartását favorizálta.⁹⁵ Ez a szemléletmód módosult, ami viszont nem jelentette a humán gimnáziumok feladását. A gyakorlati képzés tagozati rendszerben jelent meg a Dunántúli Egyházkerület két legfontosabb oktatási központjában. Pápán 1939-ben indult a kereskedelmi képzés a gimnázium felső tagozatának párhuzamos osztálya helyett a Konvent szavaival a „*korszerű haladás*” jegyében. Az állami elismerés a következő évben érkezett meg.⁹⁶ Az indokok közt társadalmi, valamint nemzeti/állami szempontok is felsorolásra kerültek. Egyrészt az értelmiségi munkanélküliség elkerüléséhez akart így a kerület hozzájárulni, másrészt a zsidótörvények miatt felszabaduló állások betöltéséhez.

A működéshez a tagozat eleinte nem kapott államsegélyt, később állami fizetéskiegészítéssel rendelkező tanári állásokat is rendszeresítettek. Komoly problémát jelentett a kereskedelmi szaktanárok alkalmazása, ugyanis a protestánsok közül kevesen rendelkeztek ilyen képesítéssel. (A tantestületet nem választották szét, a közismereti tárgyakat a gimnázium tanárai oktatták, így [is] igyekeztek a kollégium egységes szellemét biztosítani.) A kerület mint fenntartó ezért arra jutott, hogy a már alkalmazásban álló fiatal tanárok számára tanulmányi segélyt biztosít a szükséges egyetemi képzettség megszerzéséhez. Határozott továbbá arról, hogy a pápai gimnáziumban végzetek Eötvös Kollégiumban folytatott tanulmányait támogatni fogja. A püspök egyéb kedvezményeket is kilátásba helyezett (magasabb fizetés, gyorsabb előrelépés). Utóbbira volt is példa. Az új tagozat működtetését a meglévő tanárok nagyobb terhelésével tudták csak

⁹² DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 268. p. 162.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 342. p. 178.; 345. p. 179.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 411–413. p. 168–170.

⁹³ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 399. p. 164–165.

⁹⁴ *Pornói Imre*: Fordulatok a magyar kultúrpolitikában az 1940-es években. 2013. 76., <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0108PornoiImre.pdf>, letöltés 2023. júl. 12.

⁹⁵ DTREK Jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 2. p., 5–8.

⁹⁶ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 120. p. 90.

megoldani: nekik jelentős túlórárt kellett vállalniuk. A személyi fejlesztést az állam is előírta.⁹⁷

A kereskedelmi tagozatos diákok közt a reformátusok kisebbségben voltak. A református hívek gyermekeit egyenlően továbbra is inkább a gimnáziumi képzés felé orientálták. Az új tagozat inkább a városból verbuválta tanulóit, ami szintén a katolikusok arányszámát erősítette. Az iskola fő beiskolázási bázisát jelentő polgárik ráadásul nem református fenntartásban álltak. A diákok jó része ezért állami vagy katolikus intézményből érkezett. Ezért – Pápa esetén – kritikaként előkerült a szellemiség, a református karakter fennállásának kérdése. Medgyaszay püspök ugyan az erre vonatkozó vádakát cáfolta, egyetértett azonban azzal, hogy a népszerűséget fokozni kellene a református körökben. A közgyűlés ezzel azonosulva kérte a lelkészeket, hogy hívják fel a szülők figyelmét az intézményre.⁹⁸

A tagozat kialakítása dologi fejlesztéseket tett szükségessé. A kereskedelmi képzés taneszközigényét biztosítani kellett, írógépeket kellett beszerezni például. Új bútorok vétele is indokolt volt. Az épületet is ki kellett bővíteni, amire 1941–42-ben került sor államsegély igénybevételel. 2. tornatermet, öltözőt, tantermeket, szertárakat is kialakítottak.⁹⁹ Az eredménnyel viszont a kerületi középiskolai felügyelő kritikus volt, szerinte az új – középiskolai – épületszárny stílustalan, szűk és célszerűtlenül beosztott.¹⁰⁰ Az egyházkerületi tanács pedig azt nehezményezte, hogy az államsegélyért cserébe a VKM a felügyeleti jogát erőteljesebben akarja érvényesíteni: beleszólna az iskola tanulóinak felekezeti megoszlásába a homogenításra törekedve.¹⁰¹

A kereskedelmi végzettség iránti érdeklődés fokozódása miatt a kerület 1943-ban újabb képzés, férfiak és nők számára 6 hónapos tanfolyam elindítása mellett döntött.¹⁰² Hogy végül valóban elindult-e a tanfolyam,

⁹⁷ DTREK Jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelenés) 19–22.; 23. p., 27.; 111. p. 87–88.; 121. p. 90.; 134. p. 94.; 319. p. 169.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 17.; 40. p. 26–27.; 81. p. 48.; 176. p. 93–94.; 301. p. 127–128.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 317. p. 134.

⁹⁸ DTREK Jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 16. p., Függelék (Püspöki jelenés) 19–22.; 23. p., 27.; 111. p. 87–88.; 121. p. 90.; 134. p. 94.; 319. p. 169.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 179. p. 95.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 148. p. 86.; *Pölöskei F.*: A Kollégium története i. m. 396.

⁹⁹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 55. p. 56–59.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 235. p. 114–115.; DTREK jkv. 1941. aug. 13-i tanácsülés, 19. p. 195.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelenés), 16.; *Pölöskei F.*: A Kollégium története i. m. 396.

¹⁰⁰ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 160. p. 92.

¹⁰¹ DTREK Jkv. 1940. jún. 26. egyházkerületi tanácsülés, 6. p. 175–176.

¹⁰² DTREK jkv. 1943. júl. 7-i tanácsülés, 16. p. 190.

arról nincs információnk. (1945-ben pedig kereskedelmi leányközépiskola felállítására tettek lépéseket.¹⁰³)

A pápai nőnevelő intézet bővítésére a kollégiumi építkezéseket követően (1943) került sor, szintén állami támogatással, de az előkészítési folyamat elhúzódott, a tervek csak részlegesen valósultak meg. Ráadásul a katonai beszállásolás is nehezítette az intézmény helyzetét 1942-től.¹⁰⁴ Itt főként a bentlakók számának a növekedése miatt volt szükség változásra, illetve mert a polgári leányiskola (és a líceum) keresettsége is nőtt.¹⁰⁵

A csurgói gimnázium keretében mezőgazdasági középiskolai tagozatot alakítottak ki, amely 1941/42-től várta a jelentkezőket. A bővüléssel a gimnázium kollégiummá vált, regionális jelentősége növekedett.¹⁰⁶ Az új tagozat célja „művelt, szakképzett, lelkes magyar gazdanemzedék” képzése volt.¹⁰⁷ Ugyanitt téli gazdasági szakiskola is elkezdett működni. A gyakorlati képzéshez a fenntartó 43 kat. hold területet vásárolt.¹⁰⁸ Ugyanakkor – az intézmény 150 éves jubileuma alkalmából – jött létre a népfőiskola is.¹⁰⁹ Az új típusok Csurgón is építkezéseket tettek indokolttá, amelyhez az állam 1941-től több alkalommal segílyt biztosított.¹¹⁰ Az összeg 1942 októberében már elérte a 220 ezer (építés), illetve a 20 ezer (felszerelés) pengőt.¹¹¹ A munkálatok 1942-ben fejeződtek be.¹¹² A mezőgazdasági

¹⁰³ DTREK jkv. 1945. júl. 24-i tanácsülés, 6. p. 5.

¹⁰⁴ Ez később a kollégium épületét sem kerülte el: először kórháznak foglalták le, majd a német, később az orosz katonaság vette igénybe tetemes károkat okozva. A tanítás a nőnevelő intézet és az elemi iskola tantermeiben váltakozva zajlott ezért. (DTREK jkv. 1945. okt. 25-i közgyűlés, Püspöki jelentés, 28., 42.)

¹⁰⁵ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 138. p. 95.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 98. p. 56.; 218. p. 109.; 231. p. 113.; 205. p. 104.; 45. p. 30.; DTREK jkv. 1941. aug. 13. tanácsülés, 18. p. 194.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 205. p. 102–103.; 208. p. 107–108.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 12–13., 25.; 217. p. 90–91.; 344. p. 140.; 345. p. 140.; DTREK jkv. 1943. júl. 7-i tanácsülés, 12–15. p. 186–189.

¹⁰⁶ Bódi F.: A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium i. m. 360–361.

¹⁰⁷ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 16.

¹⁰⁸ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 200. p. 101–102.

¹⁰⁹ Az egyes tagozatok elnevezése: Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium, Református Körmeny Sándor Mezőgazdasági Középiskola, Református Nagybáth János Téli Mezőgazdasági Szakiskola, Baksay Sándor Belsősomogyi Református Népfőiskola, Gróf Festetich György Fiúnevelőintézet. (DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 201. p. 103–104.)

¹¹⁰ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 196. p. 101.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 186. p. 96.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 338. p. 138.; 340. p. 139.

¹¹¹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 377. p. 193.

¹¹² DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 16.

tagozat évente 6 ezer P fenntartási államsegélyt kapott, valamint 3 tanárt is rendelkezésre bocsátott az FM.¹¹³

A komáromi tanítóképzés újraindítása

Komárom, az egyházkerület egykor fontos központja, 1939-ben került vissza, s ezt követően oktatásügyi szempontból annak 3. legfontosabb városává vált. A csehszlovák időszakban koedukált református tanítóképző működött a településen, amelyet a Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház 1935-ben alapított a magyar alapfokú iskolák pedagógus-utánpótlásának biztosítása végett. A fenntartó az egyház Egyetemes Konventje volt, a működés finanszírozását a csehszlovákiai magyar református egyházközségek vállalták. Államsegélyt nem kapott, de az állam elismerte a működését (1937). A visszacsatolást követően az intézmény megszüntetéséről született döntés. 1939/40-ben ezért már nem is indult új első évfolyam. 1942-ben az utolsó képzősök is végeztek. Ennek leginkább anyagi oka volt, hiszen a határmódosulás miatt a finanszírozás bizonytalanná vált, másrészt a fenntartó is megszűnt.

A helyi egyházközség azonban végül úgy döntött, hogy megpróbálja életben tartani az intézményt, s folytatólagosan, az 1942/43-as tanévtől férfi tanítóképzőként (pontosabban az akkori magyar rendszerhez igazodva líceumként és tanítóképzőként) működteti.¹¹⁴ A fenntartást némi vonakodás után az egyházkerület vállalta. Feltétele az volt, hogy a finanszírozásból az egyházközség mellett az illetékes egyházmegye, a város és a vármegye is vegye ki a részét. Igyekezett továbbá minél magasabb államsegélyt kiharcolni.¹¹⁵

Az egyházkerület területén ekkor 6 férfi és 10 női tanítóképző működött, viszont előbbieik közt református nem volt, mivel a pápait már korábban átadták az államnak.¹¹⁶ Most viszont ez volt egyházi részről a legfontosabb szempont az iskola fennmaradása mellett. Másrészt a szlovák tannyelvű iskolák tanítói utánpótlását is biztosítani kívánták, az

¹¹³ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 377. p. 193.

¹¹⁴ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 157. p. 102.; 158. p. 102.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 19. p. Függelék (Püspöki jelentés), 16.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 220. p. 110.; 222. p. 110–111.; DTREK jkv. 1942. júl. 31. tanácsülés, 5. p. 198–203.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 206. p. 104–106.; DTREK jkv. 1943. júl. 7-i tanácsülés, 17. p. 190–191.; *Hodossi Sándor*: Református tanítóképzés a Dunántúlon. Mediárium 10. (2016) 1. sz. 39.; *Peyer-Müller, F.*: A Kárpátaljai Református Egyház története i. m. 355–358.; *Tömösközi F.*: A Komáromi Református Koedukált Tanítóképző i. m. 108–114.

¹¹⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 206. p. 104.; DTREK jkv. 1942. júl. 31. tanácsülés, 5. p. 200–203.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 77. p. 35., 38.

¹¹⁶ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 241. p. 123.

intézményben ugyanis szlovák nyelvet is oktatni szándékoztak.¹¹⁷ A VKM először mindkét érvet cáfolta. Szerinte 1. az egyházkerületnek sem a lélekszáma, sem az iskoláinak száma nem teszi szükségessé önálló református tanítóképző fenntartását, 2. az egész országban csupán egyetlen zempléni iskolába járnak szlovák anyanyelvű református tanulók.

Az intézmény végül miniszteri engedély nélkül kezdte meg működését 1942 őszén. A VKM azt utólag vette tudomásul, ahogy a kerület is, amely az induláskor még nem volt fenntartó.¹¹⁸ A minisztérium egy évre rá végül megadta a hozzájárulást, ugyanekkor 60%-os tanári fizetésekiegészítést és építési államsegélyt helyezett kilátásba. Tette ezt annak ellenére, hogy a helyszíni szemle során sok problémára bukkant: szerinte túl sokan vannak a tanulók közt 1. a más felekezetűek, 2. nem az intézménybe valók („selejtesek”), 3. az épület – az egyházközség által biztosított kollégium – pedig csak ideiglenesen alkalmas. Feltétele ezért – többek közt – új épület és internátus emelése volt. A minisztérium szerint ugyanis csak utóbbival válhat az egész kerület intézményévé. A fenntartóváltásra is 1943-ban került sor, a kerület az anyagi terheket azonban csak az 1944/45-ös tanévtől vállalta.¹¹⁹ Az eredmények ellenére a képző 1943-ban bezárt.¹²⁰

Új polgári fiúiskola?

A középszintű intézményfejlesztési elképzelések közt szerepelt Pápán református polgári iskola nyitása is a „jövő iparos és kereskedő nemzedék református vallásos szellemében nevelésére”.¹²¹ A kerület úgy vélte, hogy a nyolcosztályos elemire történő átállás miatt egyre többen akarnak majd polgári iskolába járni, hiszen a munkaerő-piacon magasabb értékű végzettséget ad ugyanolyan hosszú tanulmányi idő után. A régióban működő polgári iskolák szerinte azonban már túlzsúfoltak, így érdemes lenne református iskolát indítani.¹²² A VKM engedélye azonban ebben az esetben is késett, így 1943 őszén nem nyílt meg az iskola, ahogy – valószínűleg a háborús helyzet miatt – egy évvel később sem.¹²³ 1945-ben pedig az általános iskola bevezetésével a kérdés tárgytalanná vált.

¹¹⁷ DTREK jkv. 1942. júl. 31. tanácsülés, 5. p. 199–200.

¹¹⁸ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 15. p. Függelék (Püspöki jelentés), 17.; DTREK jkv. 1943. máj. 5-i tanácsülés, 6. p. 5–10.

¹¹⁹ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 28.; 77. p. 34–39.

¹²⁰ Hodossi S.: Református tanítóképzés a Dunántúlon i. m. 40.

¹²¹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 215. p. 109.

¹²² Uo. 109–110.

¹²³ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 357. p. 142.

A református vallásoktatás helyzete

A felekezeti iskola fenntartásának létjogosultságát a korszakban a megnövekedett terhek miatt a vallásos nevelés-oktatás eredményességéhez kötötték, amely nagyban függött a vallástanórák színvonalától. A vallásoktatás megvalósítása a saját és a más fenntartású iskolákban ekkor már minimális követelmény volt, bár a szórványokban sokszor még mindig akadtak problémák. A korban tehát a mennyiségi fejlesztés helyett inkább a minőségre került a hangsúly. Elvárták – ahogy korábban is – a hittanórákon az Egyetemes Konvent által előírt tankönyvek használatát, hogy az órákat imával és énekléssel kezdjék.¹²⁴ 1943-ban pedig a kerület úgy döntött, hogy az anya-egyházközségekben a vallásoktatást a nem református iskolákban kötelező – a tanító helyett – a (segéd)lelkész végezni.¹²⁵ A konfirmációs előkészítést is legalább részben a lelkésznek kellett végeznie.¹²⁶

Országos szinten is felmerült a vallásoktatás megújításának a szándéka. A kezdeményező az ORTE (Országos Református Tanáregyesület) volt, amelynek 1939-es, átfogó reformját célzó javaslatát a Dunántúli Egyházkerület is tárgyalta, s elküldte véleményezésre az egyházmegyéinek. Összegzésként megállapította, hogy a nevelésnek és az oktatásnak párhuzamosan kell haladnia, nem lehet az utóbbit elhagyni. (Az ORTE az előbbire helyezte volna a hangsúlyt.)¹²⁷ Az egyházkerület kiemelte, hogy rendszeresen, kellő eredménnyel kell a vallást tanítani a nem református iskolákban is, kiváltképp a szórványokban.¹²⁸ Új hittankönyvek kiadását is sürgette.¹²⁹

A vallásos nevelés intenzitásának növelése érdekében a pápai leánynevelőintézetben a tantesület szorgalmazta, hogy államsegéllyel önálló vallástanárnő állást szervezzenek, aki egyben bentlakó nevelőnő lenne. Erre azonban a VKM támogatása hiányában nem került sor, bár a közgyűlés támogatta a javaslatot. Végül az állást saját forrásból szervezték meg, s férfi vallástanárral töltötték be.¹³⁰

A nyolcosztályos népiskola kialakítása esetén is felmerült a vallásoktatás kérdése, s nem csak az új hittantankönyvek igénylése kapcsán. A Pápai Egyházmegye a tananyag bővítése ellen érvelt, s hogy a VII–VIII. osztá-

¹²⁴ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 163. p. 107.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 113. p. 67.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés 92. p. 63.

¹²⁵ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 374. p. 149.

¹²⁶ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 266. p. 161.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 112. p. 65.

¹²⁷ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 255. p. 156–158.

¹²⁸ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 92. p. 63.

¹²⁹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 252. p. 149–151., 153.

¹³⁰ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 154. p. 100–101.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 213. p. 107.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 199. p. 99.

lyosok feladata a konfirmációra történő előkészület maradjon. (Ennek a korhatára ekkor már egységesen 14 év volt.) Az egyházkerületi közgyűlés válaszában hangsúlyozta, hogy utóbbira az 1940. évi vallásoktatási tanterv lehetőséget ad, illetve, hogy annak értékelése még nem időszerű.¹³¹ 1943-ban hasonló döntést hozott.¹³²

A vallásoktatás eredményességének növelése érdekében fokozták az ellenőrzést: egyházmegyei szinten is megalakultak a vallásoktatási szakbizottságok.¹³³ Az egyházmegyéknek vallásoktatási szakelőadók is választaniuk kellett. (A kerületben is volt ilyen pozíció.¹³⁴) Az Egyetemes Konvent – ez a mind inkább megvalósuló központosításra újabb példa – vallásoktatási szabályrendeletet készített.¹³⁵

A kerület szorgalmazta a vallásoktatásban a szakmaiság erősítését és az egyöntetű eljárást. A református iskolákban történő elhelyezkedés feltételévé tették a más fenntartású képzőkben végző tanítójelöltek számára a református vallásoktatási képesítő vizsga letételét, amelynek vagy egyházi ellenőrzés mellett kellett történnie vagy a pápai tanítónőképzőben.¹³⁶ Az egyházmegyék közül több (így Mezőföld, Belső-Somogy) valláspedagógiai szemináriumot szervezett.¹³⁷ Vallásoktatói konferenciák szervezésére az egyházkerületeket az Egyetemes Konvent is biztatta.¹³⁸

Az iskolai vallásoktatás kiegészítéseként a belmissziói munka folytatására biztatta a kerület a gyülekezeteket a *„jól bevált keretek szerint”* – ezek ugyanis már a korábbi évtizedekben kialakultak (vasárnapi iskola, ifjúsági egyesületek szervezése, gyermek-istentisztelet tartása, ifjúsági lapok terjesztése).¹³⁹ A belmissziói munkának elvárása szerint a tanító közreműködésével kellett zajlania.¹⁴⁰ A gyermek- és ifjúsági munka ellenőrzése tekintetében volt változás: az egyházmegyéket ifjúsági körzetekre osztották.¹⁴¹

¹³¹ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 352. p. 187.

¹³² DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 399. p. 164–165.

¹³³ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 258. p. 159.

¹³⁴ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 21.; 382. p. 153.

¹³⁵ DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 233. p. 115.; 234. p. 115–116.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 377. p. 151.

¹³⁶ DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 241. p. 123.; DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 22.

¹³⁷ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 147. p. 152.; DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 246. p. 124.

¹³⁸ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 166. p. 109–110.

¹³⁹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 70. p. 71.; vö. DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 163. p. 68–69.

¹⁴⁰ Vö. DTREK jkv. 1941. nov. 12–13-i közgyűlés, 330. p. 170–172.; DTREK jkv. 1942. okt. 22–23-i közgyűlés, 337. p. 181.

¹⁴¹ DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 85. p. 76.

Pápán ifjúsági vezetőképző konferenciát szerveztek,¹⁴² a komáromi egyházmegyében pedig vasárnapi iskolai vezetőképzőt.¹⁴³ Ebben az esetben is a munka szakszerűbbé válása, a minőség javítása lett az elsődleges feladat, hiszen a rendszer már kialakult.

Összegzés

A nehézségek ellenére, amely néhány iskola átadásához vezetett, a Dunántúli Református Egyházkerület vezetése az 1940-es évek első felében nem kérdőjelezte meg az egyház oktatásügyi szerepvállalását. Ahogy Győry Elemér püspök fogalmazott: *„rendíthetetlen híve vagyok a felekezeti iskolázásnak”*.¹⁴⁴

Az egyházkerület az iskolarendszer modernizációját, külső és belső megújulását hangsúlyozta, amelynek részleteibe a felhasznált forrás, annak jellege miatt, főként a középszintű intézmények esetén engedett bepillantást. A nagyobb beruházáshoz azonban az egyháznak állami támogatásra volt szüksége. Az egyház az államra a közoktatás területén partnerként, szövetségesként tekintett. S magát is annak tartotta. Az ideológiai közösséget és a finanszírozásban az egymásra utaltságot emelte ki. A vallásoktatás fejlesztésében a mennyiségi szempontok szerint a minőségek kerültek előtérbe.

Az oktatásügyet érintő nagy döntéseket a háború miatt elodázták. Felmerült a Református Iskolai Közpénztár felállítása, új református oktatási törvény alkotása, valamint központi állandó református oktatásirányítási szerv felállítása, viszont megvalósításra egyik kezdeményezés esetén sem került sor.

¹⁴² DTREK jkv. 1940. nov. 27–28-i közgyűlés, 88. p. 79.

¹⁴³ DTREK jkv. 1943. okt. 12–13-i közgyűlés, 24. p. Függelék (Püspöki jelentés), 35.

¹⁴⁴ [Az eredetiben dőlttel kiemelve.] DTREK jkv. 1943. márc. 24-i közgyűlés, 15. p. 25.